

- 6 Вальцев С.В. Закат человечества / С.В.Вальцев. – М.: Социально-политическая мысль, 2002. – С. 16.
- 7 Оpubлікована перша енцикліка Бенедикта XVI “Deus Caritas Est” [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://severnny-blagovest.org.news>.
- 8 Вальцев С.В. Закат человечества. – С. 39–42.
- 9 Костюк К. Світовий розвиток у християнській перспективі [Електрон. ресурс] / К.Костюк. – Режим доступу: www.archipelag.ru.
- 10 Стан світу 2000... – С. 101–102.
- 11 Десять найзначніших релігійних конфліктів ХХ ст. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://religion.ng.ru>.
- 12 Погляд Католицької церкви на глобалізацію. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://relig.philosophy.pu.ru>.
- 13 Там само.
- 14 Мартинюк Є.І. Екуменізм ... – С. 26–36.
- 15 Ильин И.А. Религиозный смысл философии / И. А. Ильин. – М., 1994. – С. 17.

SUMMARY

Oksana Sheremeta

RELIGION AND MODERN GLOBAL PROBLEMS

The article analyzes the main trends of global problems and the role of religion in addressing them.

Костянтин Недзельський,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету

ІСТОРІОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО СИНКРЕТИЗМУ

Піднімається питання про необхідність розробки концепції філософії вітчизняної історії, в якій релігія та церква розглядаються як глибинні рушійні сили історичного процесу. Звертається увага на особливості впливу українського релігійного синкретичного світогляду на історію України. Згідно з цим автор доводить, що релігійно-міфологічний та християнський типи світогляду мають різне функціональне значення в процесах етнічного збереження та національного самовизначення українського народу.

Ключові слова: історіософія, релігійний синкретизм, міфологічний світогляд, християнське віровчення, історія України, нація.

Вирішення важливих питань національного та державного життя в Україні конче потребує вироблення концепції філософії вітчизняної історії, яка

була б спрямована на розкриття цілісного історичного процесу з точки зору урахування глибинних внутрішніх рушійних сил – фундаментальних основ буття українського народу. Теоретична спадщина відомих українських мислителів сучасності та певні напрацювання науковців у новітній період дають підстави визначити історіософію українського двовір'я як важливу методологічну рефлексію осягнення сенсу і ціннісного спрямування української історії, позаяк онтологічно релігія в усіх її історичних формах зв'язує спільноту з вищими, трансцендентальними принципами буття.

Безпосередньо чи опосередковано до розробки цілісної концепції української історії, яка впливає із ствердження провідної ролі релігійно-церковного чинника в національному житті та державотворчому процесі, причетні багато науковців минулого і сучасного в Україні. Відтак, з одного боку, давно подолане апріорно негативне ставлення до первісних релігійних вірувань пращурів українського народу, адже на їх основі вони не лише успішно адаптувалися до природного середовища, опанували й етнонаціонально “опредметнювали” його, але й творили культуру високого рівня духовності. З іншого – доведено конструктивний вплив на усі сфери українського життя національно ідентифікованих християнських церков й деструктивну роль – денационалізованих.

Досить докладно українськими релігієзнавцями досліджено феномен українського релігійного синкретизму, який нині функціонує як нерозривний сплав двох різних типів віри в релігійній свідомості українського народу, а тому не лише християнство, але й “стара українська віра” продовжує впливати на сучасне світобачення народу, а через його посередництво й на його історію.

З огляду на це постає питання пов'язати логіку перебігу українського історичного процесу з особливостями формування та функціонування синкретичного релігійного світогляду українців. А відтак основним завданням цієї статті є доведення, що існує логічний зв'язок найбільш важливих, “вузлових” моментів української історії та особливостей українського двовір'я. Крім того, історіософія українського двовір'я може слугувати методологічною основою глибшого розв'язання одвічної проблеми українського розбрату, того, що іншими словами можна назвати “алогічністю” української історії, тобто усвідомлення сенсу того “універсального сюжету” української історії, коли одні українці, жертвуючи своїм життям, створюють основи державності, а інші її руйнують, прислугуючи своїм же поневолювачам.

З античних часів відомо, що збудувати досконалу державу неможливо без урахування етноментальних властивостей народу, який творить її. Ще Платон доводив, що соціальна структура ідеальної держави має формуватись відповідно до душевної організації людини, а Аристотель із внутрішньої несхожості окремих спільнот виводив характерні особливості і відмінності окремих державних утворень. Відомо також, що, за визначенням давньоримського мислителя Цицерона, держава лише тоді може досягти суспільної злагоди і могутності, коли її державний лад відповідатиме особливостям характеру самого народу. Відтак постає питання розгляду проблем сучасного українського державотворення у зв'язку з найважливішими чинниками формування української національної свідомості, одним з яких є релігійний синкретизм, започаткований на

грунті народних вірувань після прийняття християнства населенням України-Руси. Такий синкретизм в релігієзнавчій літературі отримав назву двовір'я.

Двовір'я є характерним не лише для українського народу, а для всіх народів, які стали на шлях християнізації. Як зазначає С. О. Токарев, проникаючи до язичеських народів Європи, християнство аж ніяк не знищувало місцевих релігій. “Воно радше зливалось з ними, всотувало у себе й місцеві обрядові традиції і міфологічні образи. Так встановлювався релігійний синкретизм, або двовір'я”¹. Місцеві боги зливались з християнськими святими, під іменами яких їх продовжували шанувати. Зокрема, у слов'ян давній Перун – під іменем Іллі Пророка, Велес – під іменем святого Власія та ін. Традиційні народні обряди, зв'язані здебільшого з сільськогосподарським календарем, узгоджувались з днями церковного календаря (святки, хрещення, Масляниця, Трійця, Іван Купала та ін.). Образи так званої нижчої міфології – духи природи, домашні духи, чаклуни, відьми, “божі люди”, водяні та ін. – зберігались під власними іменами, однак церква вчила дивитись на них як на нечисту силу.

При визначенні ролі релігії у формуванні української національної свідомості слід враховувати не лише релігію “вищого порядку” тобто християнство, але й народні вірування, які продовжують існувати в українській релігійній свідомості у формі релігійного синкретизму. Дослідники зазначають, що національні особливості і ступінь християнізації народу неможливо оцінити без належного знання дохристиянських вірувань. На думку митрополита Іларіона (І. Огієнко), історія “суспільного життя нашого народу” завжди тісно пов'язана з історією нашої Віри². Тому не випадково цей ревний апологет Українського Православ'я велику увагу приділяє дослідженню ранніх релігійних вірувань пращурів українського народу й дає їм досить високу оцінку, вважаючи, що “не такою вже поганою була стара українська віра”. Він зазначає, що найвиразнішою рисою релігійного світогляду давніх слов'ян був культ природи. “Народні вірування все розвивались в міру розвитку народної культури, у міру розвитку суспільних та господарських форм життя, але головна основа віри – природопоклонство, позоставалася, як підвалина, як догмат її”³.

Культ природи, з якого згодом розвинеться відоме українське природолюбство, був важливою світоглядною основою буття давніх предків українського етносу. “Початкові вірування були найтісніше зв'язані з життям, – з природою свого довкілля, бо це вимагалось своїм господарським побутом, – це були вірування натуралістичні, на природі побудовані”⁴. Населяючи природу живими духами (анімізм), давні люди знали її досконало – ліси, поля, річки, звірів, птахів, дерева, зілля та ін. Ось чому первісна віра була релігією “реального життя, пізніш хліборобська, як частина життя людини, коли її віра й життя були пов'язані сотнями ниток”⁵.

Як зазначає А. Колодний, українці завжди були землеробською нацією. Постійний зв'язок із землею, який називають українським антеїзмом, наклав на їх духовність відбиток селянської душевної організації, тому культ землі, землеробської праці є основою світобачення українського селянина. “У його космологічній системі серед п'яти вихідних стихій світобудови – небо, вода, земля, повітря, вогонь – домінанта віддається саме землі”⁶.

Виходячи з концепції українського релігійного синкретизму, треба підкреслити, по-перше, що стосовно України маємо враховувати історичні

аспекти релігійного життя з точки зору формування феномену українсько-го двовір'я, а по-друге – в процесах етно- та націєтворення ранні релігійні культу та християнство виконували важливі, але все ж таки відмінні функції.

На першому, язичницькому етапі етногенезу релігія виконувала функцію інтеграції свідомості спільноти специфічним, відмінним від християнсько-го віровчення чином. Політеїзм у сукупності з пантеїзмом (культ природи) слугували передусім для опанування природного середовища, його “онаціональнення”, перетворення в “українську ойкумену” – рідну для українців “матінку-землю”. Так, завдячуючи первісним віруванням, “нічия земля” набуває етнонаціонального забарвлення – власне “українськості”. Навряд чи можна сумніватися у тому, що природолюбство як прикметна ментальна риса українців – це передусім ментальна спадщина цієї епохи.

Культ природи якщо не генерував, то принаймні сприяв утвердженню тих специфічних рис національного характеру українців, на які, як відомо, вказував Д. Чижевський, – емоційність і сентименталізм, що знаходили свій вияв в естетизмі українського народного життя й обрядовості, індивідуалізм і прагнення до свободи, подеколи до самоізоляції, самозаглибленість, тобто переважання рухливості (активності) внутрішнього душевного життя над зовнішнім (інтроверсія згідно з Я. Яремою). І хоча український історик філософії акцентує увагу на християнських детермінантах формування прикметних рис української ментальності, зокрема пов'язуючи емоційність з поширенням протестантизму в Україні, та мабуть не слід ігнорувати й той факт, що у “типового” українця найглибші внутрішні переживання – хвилю емоцій викликають асоціації з “ненею” – рідною землею, тобто мають безпосереднє відношення до культу землі, який сформувався ще у язичницьку добу.

Завдячуючи народним віруванням, “нижчий” і “вищий” міфології, український народ у дохристиянський період свого існування укорінився у рідному для нього природному середовищі, отримав “природну” домівку – “даровану” самим Богом землю. А обжита, просякнута специфічним українським духом територія України є одним із найважливіших факторів формування і буття української нації.

Християнізація принесла абсолютно нові тенденції в суспільне життя пращурів українського народу. На відміну від первісних культів, які єднали спільноту з природою, християнство, насамперед з огляду на його вчення про підвладність земного буття диявольському началу, навпаки, “виламує” українську людність із природного буття, акцентує увагу на непересічній цінності кожної людської душі, її невичерпних творчих можливостях і психічних резервах, створюючи тим самим можливість до переходу від традиційного до інноваційного суспільства. Згідно з А. Тойнбі християнство виникає як цивілізаційний виклик архаїчним суспільствам. Досліджуючи роль релігії в цивілізаційному поступі людства, англійський філософ історії зазначає, що “цивілізації другого покоління виникають не з тим, аби досягти успіхів задля самих себе чи відтворити свій вид, а з тим, щоб дати нагоду зродитися цілком життєздатним вищим релігіям...”⁷.

Екстраполюючи ці міркування на нашу історію, допускаємо, що прийняття християнства у Київській Русі було своєрідною жертвою русичів свого,

індивідуального етнічного заради загальнолюдського. Прийняття християнства внесло розколи у тодішнє суспільство Київської Русі, що цілком узгоджується з тією настановою Христа, в якій він пояснює, що прийшов не мир на землю принести, а меча. Промовистою є вимога Сина Божого до християн змінити своє відношення до найближчих родичів: “І: вороги чоловікові – домашні його!” (Мт. 10 : 36). Звернімо увагу на повторення цієї вимоги щодо кровних родичів. На чийсь закид, що Син Божий не звертає увагу на власну матір і братів своїх і не пропускає їх через натовп людей до себе, він відповідає: “Моя мати й брати Мої – це ті, хто слухає Боже Слово, і виконує!” (Лк 8 : 21). Отже, загальнолюдське в цих вимогах виходить на перший план, а тому вступає в конфлікт з етнічним, таким, що формувалося на основі кровнородинних материнських зв’язків в дохристиянську епоху.

Зрозуміло, що перехід від первісного ладу до патріархального суспільства, на основі якого почали створюватися союзи племен та держави, тобто суспільства більш високого рівня соціальної організації та матеріального виробництва, спричинявся до глибокої кризи родової материнської общини. Влучно і не без підстав сказав про наші втрати від запровадження християнства відомий український письменник С. Плачинда: “Володимир відібрав в українського селянина його поетичний світогляд, його тисячолітню віру, розтоптав найбагатшу і найпрекраснішу в історії людства українську міфологію”⁸.

Натомість безперечно й інше, а саме: змушуючи предків українського народу багато чим жертвувати своїм рідним, християнство водночас відкривало дорогу до нового типу суспільної організації, до формування української спільноти на принципах рефлексивної евангелічної етики. В світлі концепції цивілізаційного розвитку людства А. Тойнбі, християнізація стала справжнім історичним викликом українському народові, який відповів на нього не тим, що пасивно зрікся свого, а переходом до своєрідного українського релігійного синкретизму – двовір’я, що дало йому змогу зберегти свою етнічну ідентичність. Щось подібне відбулося і в 1596 році, коли на виклик католицизму православний український народ відповів створенням українського греко-католицизму, який давав змогу не втратити тієї національної специфіки, яку на той час вже несло у собі Українське Православ’я, адже було тісно пов’язане з феноменом двовір’я. Будучи феноменом специфічно етнічним, унікальним і неповторним, українське двовір’я здатне прищеплювати національні риси усім тим сферам життя українського народу, на які розповсюджувало свій світоглядний вплив.

Очевидно, що в двовір’ї народ прагнув зберегти найцінніше із старої віри, але при цьому й сприйняти те нове, життєдайне, що несло у собі християнське віровчення. Вже в ранній період християнізації зустрічаємо спробу побудови історіософської концепції Іларіоном Київським у його відомому “Слові про Закон і благодать”, третя частина якого, на думку Мирослава Лабуньки, – “це панегірик на честь Володимира й його роду за те, що прийняв християнство – просвітив Руську землю – та вчинив його державною релігією свого народу й держави”⁹. Закінчується ця частина похвалою князя. Відтак поряд із прикладами негативної можна знайти не менше прикладів позитивної оцінки ролі християнства в українській історії і справа не в тому, хто із дослідників має рацію, а хто не має її. Нагадаємо також, що Іларіон Київський досить низько

оцінював моральний стан суспільства в дохристиянський період, стверджуючи: "І коли в минулому ми були мов ті звірі й скот ... й захоплювалися земними речами й зовсім не дбали про небесні, дав нам Господь заповіді, що ведуть до життя вічного..."¹⁰. Таке глибоке переконання сучасників ранніх етапів християнізації населення України-Русі у тому, що нова віра відкриває шлях до істинно людського морального життя, одним із яких був Іларіон Київський, підкупав своєю щирістю і незламною вірою у краще майбутнє свого народу.

Безперечним є одне: прагнучи до нового, чи окрема людина, чи якась людська спільнота, приречені поступатись старим. На противагу кровнородинним зв'язкам християнство пропонує інтеграцію спільноти на духовно-моральній основі, іншими словами, вимагає революційного відходу від ідеологеми "братів по крові" і скріпленню християнської спільноти ідеологемою "братів по духу". Попри свій руйнівний щодо родового ладу імпульс, така заміна базового етноінтеграційного принципу зумовлювала структуризацію суспільства за морально-етичними критеріями, наслідком чого було виділення духовної еліти як основи формування провідної верстви українського народу, що, очевидно, мало вирішальне значення для активізації нації- та державотворчого процесу.

Безперечно також, що з об'єктивних та суб'єктивних причин позитивний потенціал нової віри не був включений повною мірою в процес християнізації українського народу. Насамперед слід зазначити, що насильницька християнізація, яка відбувалася у вигляді "революції зверху" надто різко ослабляла кровнородинні зв'язки, які утворилися за часів існування материнської родової общини, що для землеробської нації стало важким випробуванням в історичній перспективі. Мабуть не останньою чергою через це виникли нічим не виправдані типово українські ситуації внутрішніх взаємовідносин, коли брат поставав проти брата, гетьман проти гетьмана, українець проти українця, що, зрештою, призвело до формування комплексу меншовартості, який живиться гіркотою існування "на нашій, не своїй землі".

На відміну від міфологічного світогляду, який розглядає існування людства як рух по колу, християнська історіософія, як відомо, розглядає зміну історичних епох як процес послідовного обоження світу, що починається з індивідуального прийняття християнського типу духовності і закінчується ствердженням вселенської боголюдності. Крім того, розроблявся й інший рівень розгляду історії в християнській історіософії – концепція спадкоємності історичних епох, пов'язана з послідовним утіленням іпостасей Пресвятої Трійці. Зазначимо, що основні принципи християнської історіософії, а саме: осмислення історії з точки зору одного фундаментального метаісторичного принципу, принцип конфесійної "обраності", принцип стадіального розвитку тощо, – з деякими трансформаціями зберігаються і з появою секулярної культури в Європі.

Принцип спадкоємності історичних епох в християнській історіософії апіорі передбачає збереження в культурі кожного народу самобутнього, унікального, перевіреного самим життям, ось чому загальнолюдська християнська мораль не повинна розглядатися як альтернатива моралі етнічній, за принципом "або – або". Це радше антиномія, яка водночас виражає і суперечність двох тез, і їх нерозривну єдність з огляду на істинність кожної тези, взятої окремо. Антиномічність християнської моралі, тобто суміщення того, що на перший погляд є не-

сумісним, вимагає напруження інтелекту і волі тих, хто став на шлях християнізації. Без моральної саморефлексії, зокрема, неможливо поєднати євангелічне положення про рівність усіх народів й етноцентричність самого Сина Божого: “Я посланий тільки до овечок загинулих дому Ізраїлевого” (Мт. 15 : 24).

Історіософія українського релігійного синкретизму, – тобто побудова цілісної концепції української історії з урахуванням потужного впливу на неї релігійного світогляду українців, що в суті своїй є нерозривним сплавом язичницьких та християнського вірувань, – дає можливість краще зрозуміти причини як величних перемог так і прикрих невдач українського народу в розбудові своєї незалежної національної держави. В цьому світлі стають зрозумілішими так звані і добре відомі “вузлові моменти” української історії, одним з яких стають складні й важко збагненні процеси і події уже в сьогоденній, політично незалежній Україні, в якій, на жаль, не припинилися політичні сварки та міжконфесійні конфлікти.

Стає очевидним, що для українського народу провідною ідеєю впродовж тривалого періоду його історії було збереження своєї етнічної і культурної ідентичності і на цій підставі перетворення себе в самодостатню націю, гідною називатися цивілізованою європейською спільнотою. Саме з огляду на це так уперто захищав і захищає він свою віру, яка є основою етнозбереження і державотворення.

Тож проблема негараздів в розбудові незалежної національної української держави полягає не в християнстві як такому, а у втраті у ньому того живильного національного джерела, яке несе йому трансформована у феномен релігійного синкретизму “стара віра”. Ось чому важливим нині є вироблення правильного, тверезого і науково вивіреного ставлення до особливостей релігійного процесу в Україні, зокрема до виникнення і функціонування специфічного українського двовір'я, яке, як особливий етнонаціональний тип релігійного світогляду, суттєво впливає на різні аспекти народного життя, на розвиток національної української культури, на формування української нації та на становлення незалежної української держави.

- 1 Токарев С.А. Религия в истории народов мира. Изд. 3-е, испр. и доп. – М., 1976. – С. 509.
- 2 Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1991. – С. 9.
- 3 Там само. – С. 17-18
- 4 Там само. – С. 13
- 5 Там само. – С. 13.
- 6 Колодний А.М. Релігія і церква в контексті історії України // Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 1: Дохристиянські вірування; Прийняття християнства. – К., 1996. – С. 6.
- 7 Тойнбі Дж. Арнольд. Дослідження історії. У 2 т. – Т. 2. – К., 1995. – С. 91.
- 8 Цит. за: Історія релігії в Україні: У 10 т. – Т. 1: Дохристиянські вірування; Прийняття християнства. – К., 1996. – С. 7.
- 9 Лабунька Мирослав. Митрополит Іларіон і його писання. – Рим, 1990. – С. 17.
- 10 Там само. – С. 41.

SUMMARY**Konstantin Nedzel'sky****HISTORIOSOPHY OF UKRAINIAN RELIGIOUS SYNCRETISM**

In the article of Konstantin Nedzel'sky "Historiosophy of Ukrainian religious syncretism" is put question about the necessity of development of conception of philosophy of domestic history in which religion and church is examined as major motive forces of historical process. Attention applies on the feature of influencing of Ukrainian religious syncretism on history of Ukraine. The author asserts on this basis, that the religiously-mythological and christian types of world view have a different functional value in the processes of ethnic self-preservation and national self-determination of the Ukrainian people.

Keywords: historiosophy, religious syncretism, mythological world view, christian dogma, history of Ukraine, nation.

Ольга Липка,

кандидат філософських наук, в. о. доцента кафедри гуманітарних дисциплін Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка

**ЦІННОСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ РОДИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Представлено виклики, які висуває сучасне інформаційне суспільство перед християнською родиною. Автор аналізує вчення католицьких богословів та філософів ХХ ст. про подружжя та стверджує, що вони обґрунтують його непероминальну цінність і відповідність людській природі.

Ключові слова: християнська родина, подружжя любов, інформація.

За останні кілька десятиліть, під впливом швидкого розвитку інформаційних технологій, суспільство провідних західних та деяких східних країн набрало якісно нової форми. Його природа багато в чому не визначена, тому й називають це суспільство по-різному: постіндустріальне, інформаційне, техногенне, посткапіталістичне, постмодерне тощо. В останні роки превалує тенденція називати його "інформаційним суспільством". І хоча Україна не належить до провідних держав світу, вона стала на загальний шлях інформатизації. Інформаційний простір став реальністю, в якій ми існуємо. Під різними кутами зору його досліджують українські вчені. Оскільки важливою формою співжиття людей виступає родинна спільнота, актуальним є питання про те, як їй "живеться" в інформаційному просторі.

Родинна тематика у різноманітних аспектах (відносини між чоловіком і жінкою, батьками та дітьми, розподіл обов'язків тощо) була у центрі зацікавлень мислителів, починаючи ще від давньої індійської літератури та Конфуція у Китаї. Із 60–70 рр. ХХ ст., під впливом "сексуальної революції",